

CUPRINS

CAPITOLUL I

PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI.....	9
1.1. Noțiuni generale	9
1.2. Factorii devenirii ființei umane	11
1.2.1. Ereditatea – premisă naturală a dezvoltării psiho-individuale	11
1.2.2. Mediul – cadrul socio-uman al dezvoltării psiho-individuale	13
1.2.3. Educația – factor determinant al formării și dezvoltării psiho-individuale	15
1.3. Etapele dezvoltării umane	16
1.3.1. Copilăria.....	16
1.3.2. Preadolescența	17
1.3.3. Adolescența.....	18
1.3.4. Tinerețea	19
1.3.5. Maturitatea	19
1.3.6. Bătrânețea	20
1.4. Nivelurile psihice umane.....	21
1.4.1. Nivelul conștient	21
1.4.2. Nivelul subconștient	22
1.4.3. Nivelul inconștient.....	22
1.5. Procesele cognitive.....	23
1.5.1. Procesele cognitive senzoriale	23
1.5.1.1. Senzațiile	23
1.5.1.2. Percepția	26
1.5.1.3. Reprezentarea	27
1.5.2. Procesele cognitive superioare.....	28
1.5.2.1. Gândirea	28
1.5.2.2. Limbajul.....	30
1.5.2.3. Memoria	31
1.5.2.4. Imaginația, creativitatea și inspirația	32
1.6. Procesele reglatorii.....	35
1.6.1. Motivația.....	35
1.6.2. Afectivitatea.....	37
1.6.3. Voința.....	39
1.6.4. Atenția.....	40
1.6.5. Învățarea.....	41
1.7. Sistemul de personalitate.....	50
1.7.1. Caracterul.....	50

1.7.2. Temperamentul	53
1.7.3. Personalitatea	57
1.7.4. Aptitudinile	58
1.7.5. Deprinderile	60
1.8. Dezvoltarea personalității prin educație	61
1.8.1. Trăsăturile definitorii ale educației	62
1.8.2. Educația – proces și acțiune	62
1.8.3. Caracteristicile educației	63
1.8.4. Formele educației	64
1.8.5. Conținuturile educației	66
1.8.6. Factorii dezvoltării morale	72
1.9. Metodele psihologiei educației	83
1.9.1. Observația	84
1.9.2. Experimentul	86
1.9.3. Convorbirea	87
1.9.4. Ancheta psihologică	88
1.9.5. Metoda biografică	89
1.9.6. Metoda analizei	90
1.9.7. Metoda psihometrică	90
Bibliografie	93

CAPITOLUL II

PSIHOPEDAGOGIA ADOLESCENȚILOR, TINERILOR ȘI ADULȚILOR.....97

2.1. Psihologia dezvoltării umane	97
2.1.1. Noțiuni introductive	97
2.1.2. Dezvoltarea copilului în	101
2.1.3. Abordarea psihanalitică	105
2.1.4. Teoria dezvoltării psihosociale	109
2.1.5. Teoriile structuraliste	111
2.2. Psihologia și pedagogia adolescenților	119
2.2.1. Definiții ale adolescenței	121
2.2.2. Dezvoltarea cognitivă și emoțională la adolescenți	122
2.2.3. Dezvoltare independentă și autonomiei	126
2.2.4. Întrebările cheie ale adolescenței și reorganiza vieții interioare	128
2.2.5. Adolescența – stadiul premergător al vârstei adulte	129
2.3. Psihopedagogia tinerilor	132
2.3.1. Etapele tinereții	132
2.3.2. Tipologii ale tinerilor	135
2.3.3. Integritatea socio-profesională a tinerilor	136
2.4. Perioada adultă	137
2.4.1. Etapele vârstei adulte	137
2.4.2. Gândirea și învățarea în perioada adultă	139
2.4.3. Schimbările fiziologice la adulți	142

BIBLIOGRAFIE145

CAPITOLUL III

PSIHOLOGIA SOCIALĂ	147
3.1. Noțiuni generale	147
3.2. Conceptul de socializare.....	149
3.2.1. Definiții.....	150
3.2.2. Tipuri de societăți	153
3.2.3. Structura socială a societății.....	154
3.2.4. Grupurile sociale.....	156
3.2.5. Tipuri de socializări	157
3.2.6. Factorii socializării	158
3.2.7. Rezultatul socializării – individ, persoană, personalitate.....	160
3.2.8. Finalitățile procesului de socializare.....	161
3.3. Școala în contextul social.....	164
3.4. Consilierea școlară și orientarea profesională	172
3.4.1. Locul și rolul profesorului	174
3.4.2. Profesorul - modelator al personalității.....	177
3.4.3. Profesorul – organizator și coordonator.....	179
3.4.4. Profesorul - consilier.....	182
3.5. Educația – șansă socială	190
3.6. Mijloace și modalități de ordine socială în domeniul educațional	194
3.6.1. Noțiuni generale de ordine socială.....	194
3.6.2. Sensuri și dimensiuni ale comportamentului social.....	195
3.6.3. Metode și mijloace pentru definirea comportamentelor sociale	198
BIBLIOGRAFIE	201

CAPITOLUL I

PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI

1.1. NOȚIUNI GENERALE

Psihologia educației este o ramură aplicativă a psihologiei generale - știință care din analiza etimologică a cuvântului *psihologie* (*psyche* – psihic, suflet, spirit și *logos* – cuvânt, cunoaștere), se ocupă de cercetarea, cunoașterea și studierea activității psihice ale omului, adică procesele lui psihice, însușirile, fenomenele, capacitățile, comportamentul (atât ca proces intern, cât și ca manifestare externă), precum și personalitatea și trăsăturile umane; educația (vine din latinescul *educō-educere* care avea sensul de a înălța, a modela, a determina, a dirija pe cineva) și reprezintă un ansamblu de acțiuni desfășurate în cadrul unei comunități sau a întregii societăți, în vederea transmiterii cunoștințelor, experiențelor acumulate de oameni, urmașilor săi.

Principalele probleme care constituie obiectul *Psihologiei educației*, nu diferă în mod esențial de problemele psihologiei, diferențele rezultă din considerentul că, Psihologia educației studiază procesul instructiv-educativ din punct de vedere psihologic, reprezintă o acțiune de educaționalizare.

Psihologia educației este o știință psihopedagogică prin obiectul ei, prin metodele și rezultatele obținute, având o sferă largă, de la psihologia copilului mic, a celor de vârstă școlară, a adolescenților, a tinerilor, a adulților, până când este activată „educația permanentă” .

Psihologia școlară s-a dezvoltat în țara noastră pe parcursul secolului XX, prin contribuțiile semnificative ale marelui psiholog român Constantin Rădulescu Motru și psihopedagogul Nestor Iacob Marius care, sub îndrumarea lui C.R. Motru au pus bazele psihologiei școlare.

Locul Psihologiei educației în cadrul psihologiei generale este bine definit, psihologia educațională având un domeniu specific, dar fiind strâns legată de psihologia socială, psihologia vârstelor, psihologia adolescenților, tinerilor și adulților; constituie o ramură bine definită care pornește de la psihologia generală și interacționează cu cele menționate mai sus în cadrul procesului instructiv-educativ.

Etapa actuală a societății contemporane se consideră că este cea mai bună etapă a societății omenești, întrucât se realizează progres după progres, dezvoltarea economică este rapidă, vizibilă, și acestea toate se datorează nivelului de educație.

Educația privită în sens larg, putem spune că a apărut odată cu apariția oamenilor, pe lângă instinct, oamenii au început să învețe din experiențele proprii sau ale altora, așadar au început să se educe atât singuri cât și unii pe alții.

Educația reprezintă factorul principal care vizează activitatea de formare a personalității umane. Dicționarele de pedagogie clarifică astfel educația: ansamblu de acțiuni desfășurate în mod deliberat într-o societate, în vederea transmiterii și formării de noi generații, a experienței de viață și de muncă, a cunoștințelor, a deprinderilor, a competențelor și a valorilor acumulate de oameni¹.

Definițiile date de marii filozofii ai lumii în ceea ce privește importanța fenomenului educațional au o puternică reverberație culturală și în prezent:

Jean Jacques Rousseau: „educația este un proces natural care vizează nu numai natura umană; educația este viața însăși”.

Immanuel Kant: „scopul educației este de a dezvolta în individ toată perfecțiunea de care este susceptibil”.

Herbert Spencer: „rolul educației este pregătirea tinerei generații pentru o viață cumpătată”.

Platon: „educația este arta de a forma bune deprinderi sau de a dezvolta aptitudinile native pentru virtute, acelor care dispun de ele”.

Societatea contemporană se află într-un dinamism fără precedent și pe un drum al globalizării pe care ne aflăm în prezent, avem nevoie de perfecționare și profesionalizare a educației, aceasta fiind nu numai un fenomen complex dar și complicat.

„Educația presupune o fuziune între cei care o dețin și cei care nu o au, pentru a o încorpora mai ușor, a o îmbogăți și a o transmite mai departe”².

Chiar și comportamentele înrădăcinate genetic cum este inteligența, au o

¹ CRISTEA, Sorin - *Dicționar de pedagogie*, Editura Litera, București, 2000.

² BONCU, Ștefan; CEOBANU, Cristian - *Psihologie școlară*, Editura Polirom, Iași, 2013.

determinare sau se repliază la incităările sociale. O predispoziție nativă a unei persoane nu apare de la sine ci se activează, se metamorfozează în raport cu un anumit mediu de primire natural sau social. Instrumentele explicative și de dezvoltare psiho-educăționale pot deveni revelatoare în câmpul educațional, contribuind nu numai la cunoaștere cât și la perfecționare.

Psihologia educației reprezintă o disciplină cu metode și tehnici de cercetare proprii, cu teorii proprii, dar care studiază continuu problemele educației, pentru a formula noi principii, metode și tehnici educaționale. Intersectându-se cu psihologia și pedagogia, psihologia educației se concentrează pe identificarea, clasificarea, sistematizarea în educație, determinând astfel succesul sau insuccesul individual.

Teoriile privind educabilitatea prezintă dezvoltarea psihologică a ființei umane ca fiind rezultatul interacțiunilor factorilor interni – ereditatea și a factorilor externi – mediul și educația.

1.2. FACTORII DEVENIRII FIINȚEI UMANE

Sunt considerați ca fiind cei mai importanți trei factori ai devenirii ființei umane, care amprentează în mod diferit, conferind unicitate fiecăruia: ereditatea, mediul și educația.

1.2.1. EREDITATEA – premisă naturală a dezvoltării psiho-individuale

Ereditatea se referă la elementele specifice care sunt transmise de la antecesorii la succesori sub forma codului genetic, altfel spus este o moștenire primită de la părinți, așa numită – *zestre genetică*, asta nu însemnând o moștenire pur și simplu a însușirilor părinților, ci o moștenire a informațiilor genetice, părinții transmit urmașilor nu însușiri gata formate, doar mesaje specifice³.

Descoperirile genetice nu prezintă cu date certe că informațiile genetice asupra eredității biologice, au influență și asupra dezvoltării psihice. Din datele recente ale geneticii, rezultă că prin zestrea genetică se pot determina unele din următoarele elemente: forma corporală, sexul, structura și starea funcțională (olfactivă, vizuală, auditivă), a aparatelor și sistemelor anatomice (respirator, digestiv, circulator, locomotor), precum și o serie de însușiri individuale cum ar fi

³ ATHANASIU, Andrei – *Tratat de psihologie medicală*, Editura Oscar Print, București, 1998.

culoarea pielii, a părului, a ochilor, etc..

Transmisia genetică se referă la faptul că genele organismului conțin AND (acid dezoxiribonucleic). Aceste substanțe sunt alcătuite la rândul lor din gene. Genele sunt cele care poartă informații asupra dezvoltării biologice a organismului. Ființele umane au 23 de perechi de cromozomi (46 în total), jumătate moșteniți pe linie paternă⁴. Există situații în care apare un cromozom în momentul concepției, ca de exemplu în sindromul Down. Autorii *Hayes și Orrel* precizează că în urma unei cercetări recente s-a sugerat că aproximativ 60% dintre copiii cu sindromul Down întâmpină doar dificultăți ușoare de învățare, numeroase dificultăți în acest sens fiind în mare măsură depășibile dacă încă din primul an din viață se intervine cu o instruire specială. Rezultatele slabe ale acestor copii (susțin aceiași autori) s-ar datora expectanțelor scăzute ale adulților și a unei insuficiențe stimulări intelectuale și fizice din partea acestora.

În acest context se impune și precizarea că *genotipul* presupune cantitatea de informație stocată într-o celulă neactivată, în timp ce *fenotipul* este rezultatul interacțiunii dintre genotip și mediu.

Psihicul aparține fenotipului întrucât presupune interacțiunea dintre genotip și mediu. Deci, în momentul conceperii sunt implicate atât jumătate din materialul cromozomial de la mamă, cât și jumătate de la tată, și printr-un mecanism de selecție a genelor, unele dintre ele sunt dominante, iar altele sunt recesive. Acestea din urmă se pot reactualiza la succesori.

Cu alte cuvinte, genotipul reprezintă programul informațional al unui individ, iar actualizarea lui în contextual social se referă la fenotip.

Problematica eredității⁵ include anumite caracteristici dintre care cele mai de seamă sunt:

- ereditatea oferă mai degrabă predispoziții și potențialități, și mai puțin o transmitere efectivă de trăsături ale antecesorilor.
- potențialitățile pe care ereditatea ni le oferă pot rămâne în faza de latentă pe parcursul vieții în lipsa unui factor activator sau se pot manifesta efectiv.
- ereditatea oferă așa numitele „perioade sensibile” în care intervenția mediului este optimă.
- rolul eredității în cazul unor procese psihice este mult mai pregnant decât

⁴ Ibidem.

⁵ ZLATE, Mielu – Introducere în psihologie, Ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2015.

în cazul altora (de exemplu temperamentul, emotivitatea, sunt mai puternic amprentate de ereditate decât caracterul).

Într-o măsură însemnată ereditatea antrenează și aptitudinile, deși în acest caz un rol de seamă revine factorului activ. S-au realizat de exemplu studii asupra moștenirii aptitudinilor de-a lungul generațiilor. Spre exemplu în familia lui Bach, din 57 de membri a 5 generații au apărut 15 compozitori remarcabili, Johann Sebastian Bach a avut 20 de copii dintre care 10 au fost dotați muzical. Exemplele pot continua și în alte domenii: în matematică familia Bernoulli, în literatură familia Dumas, științe ale naturii Darwin.

Experiențele pe maimuțe ale unor oameni de știință care au studiat măsura în care antropoidele sunt capabile să achiziționeze limbajul specific uman. Rezultatele au demonstrat că ereditatea nu poate fi depășită, iar limitele ei pot fi doar extinse (ca și în cazul prezentat), dar nici măcar primatele nu au putut fi umanizate. Dr. F. Patterson a reușit printr-un experiment extins pe durata a 14 ani, să învețe o gorilă să posede un limbaj de 500 de cuvinte, plus 500 de semne în limbajul surdo-muților. Ea reușise chiar să elaboreze scurte propoziții dar performanțele obținute în acest caz au fost singular.

1.2.2. MEDIUL – cadrul socio-uman al dezvoltării psiho-individuale

Mediul este ansamblul condițiilor naturale, materiale și sociale ce alcătuiesc cadrul de existență al omului și care îi oferă acestuia o diversitate de posibilități de dezvoltare psiho-individuală. Din acest punct de vedere ne interesează în principal care este structura mediului, ce componente structurale ale mediului au o influență mai mare asupra personalității umane și cum acționează mediul asupra devenirii ființei umane.

„Homo sapiens” erau inteligenți? S-au întrebat cercetătorii, care susțin că acum 500.000 de ani ei aveau aceeași capacitate creativă ca și cea a noastră, astfel încât performanțele intelectuale umane ale civilizației noastre actuale, se datorează mediului, fiind produsul unor învățări ce s-a extins de-a lungul mileniilor. De asemenea tot cercetătorii arată că acțiunea mediului este multiplă: directă (referindu-se aici la alimentație și climă), și indirectă (nivel de trai, grad de cultură și civilizație). Aceste influențe pot proveni din mediul proximal (din imediata apropiere a omului), sau din mediul aflat la distanță.

Influența mediului se poate prezenta în funcție de momentul de referință din viața omului, înainte de nașterea sa sau după, vorbim astfel de trei feluri de influențe ale mediului.

Mediul intern prezent în faza prenatală, când asupra copilului se exercită anumite influențe interne determinate de ambianța intrauterină, această influență nu este atât de importantă, dar nici nu poate fi neglijată. Totalitatea influențelor externe care se exercită asupra omului de-a lungul întregii sale perioade postnatale, reprezintă *mediul extern*, în cadrul căruia se operează o distincție între influențele mediului fizic sau primar și influențele mediului social sau secundar.

S-a demonstrat că, în ceea ce privește mediul intern, copilul este o ființă activă care începând din săptămână a VI-a a existenței sale intrauterine își pune bazele propriului său alfabet psihologic. În al III-lea trimestru de viață prenatală copilul poate deja reacționa senzorial, are deja un sistem amplu de învățare, afectivitate, memorie, înțelegere. De asemenea, tonusul psihologic al mamei este capabil să influențeze copilul în privința alcoolului, tutunului, drogurilor ingerate de mamă în perioada gravidității, lucruri deja bine cunoscute, stresul emoțional al mamei are drept rezultat producerea adrenalinei, care determină o vasoconstricție care micșorează cantitatea de sânge din placenta și uter, ceea ce duce la o mai slabă oxigenare a fătului. Oricum, între mamă și prunc se creează o legătură extrem de puternică încă din această etapă, legătura care însă depinde de afecțiunea maternă, capabilă să creeze un adevărat scut pentru copil împotriva agresiunilor externe.

Mediul extern – mediul fizic este cadrul natural în care omul își desfășoară viața și cuprinde ansamblul condițiilor bioclimatice (relief, climă, floră, faună), ce îi influențează dezvoltarea și maturizarea biologică (înălțime, culoarea pielii), precum și modul de a trăi (meserii, vestimentație, alimentație specifică). Spre exemplu se cunosc astfel diferențele care există între popoarele care trăiesc într-o climă umedă și rece, față de cele care trăiesc în zonele calde și uscate.

Influențele mediului asupra dezvoltării psihice a omului sunt apreciate de specialiști ca nerelevante. Mediul fizic nu acționează și nu influențează direct dezvoltarea psihică a omului. *Mediul social* – este cadrul unde omul este supus și determinărilor de ordin social care au un impact mult mai puternic asupra dezvoltării sale psiho-individuale.

Din punct de vedere al devenirii ființei umane, definim mediul social ca fiind ansamblul influențelor ce decurg din interacțiunea omului cu totalitatea condițiilor economice, politice și culturale, care își pun amprenta asupra dezvoltării psihice.

Influențele exercitate de mediul social asupra omului sunt :

- ✓ directe, prin: schemele de conduită oferite de ceilalți membrii ai colectivității căreia îi aparține, limbaj ca mijloc de comunicare și transmitere a capitalului de cultură și a întregii cunoașteri acumulate prin experiența grupului.
- ✓ indirecte, prin membrii familiei care joacă rolul de factor de mediu între acesta și realitatea socială, și care ei înșiși, sunt influențați în comportamentul lor de cultura grupului căruia îi aparțin.

Comportamentul omului reflectă cultura socială care se înserează la nivelul gândirii și acțiunilor sale și prin aceasta, se asigură totodată transmisia ei de la o generație la alta.

Mediul social acționează asupra dezvoltării psiho-individuale a omului, prin grupul social care-i determină o obișnuință comună. Caracteristica principală a mediului social este diversitatea, neuniformitatea. În funcție de impactul și conținutul lor, precum și de gradul lor de organizare, influențele mediului social sunt : organizate și spontane. Influențele cu specific organizat, instituționalizat din mediul social sunt exercitate de familie și școală, dar și de diverse instituții socio-culturale, mass-media etc., influențele spontane, neintenționate rezultă din activitățile cotidiene, din întregul mediu de viață, civilizația urbană, viața satului, grupurile de vârstă, cercul de prieteni etc.

Așadar, mediul are o sferă foarte mare de influență, el reprezintă cadrul în care se naște, trăiește și se dezvoltă omul; mediul este principalul factor ce stimulează potențialul oferit de ereditate, el poate acorda o șansă dezvoltării persoanei dar numai cu condiția să fie un mediu favorabil, nu unul ostil.

1.2.3. EDUCAȚIA – factor determinant al formării și dezvoltării psiho-individuale

Educației îi revine rolul conducător în formarea și dezvoltarea personalității, deoarece organizează într-o manieră optimă influențele factorilor de mediu și, în același timp, depistează predispozițiile ereditare, le diferențiază și le grăbește intrarea în funcțiune, suplimentându-le forța. Educația creează premisele interne favorabile acțiunii prielnice anumitor factori externi, formarea personalității fiind atât efect al acțiunii educative, cât și premisa pentru derularea acesteia.